

แนวทางการบริหารจัดการวัดร้างในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

Guidelines for the Management of Abandoned Temples in Mae Hong Son Province

ยลรวี รัตนวิชัย

Yollawee Rattanawichai

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดแม่ฮ่องสอน

Mae Hong Son Provincial Office of Buddhism

Corresponding Author, Email: yollaweemyr@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการบริหารจัดการวัดร้างในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร

ผลการศึกษาพบว่า วัดร้างเกิดจากสาเหตุหลายประการ เช่น การย้ายถิ่นที่ทำการของชาวบ้าน การไม่มีพระภิกษุอยู่จำพรรษา การย้ายสถานที่ตั้งวัดเป็นต้น จังหวัดแม่ฮ่องสอนถูกจัดเป็นพื้นที่ป่า ทั้งป่าสงวนแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและอุทยานแห่งชาติ จึงยากต่อการขอระบบอุปถัมภ์ขั้นพื้นฐาน การดำเนินการออกเอกสารสิทธิ์ในที่ดินของวัดทำให้มีวัดร้างเป็นจำนวนมาก การบริหารจัดการวัดร้างในจังหวัดแม่ฮ่องสอนในปัจจุบัน มีการดำเนินการตามแนวทางที่มหาเถรสมาคมและตามที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติกำหนด คือ มีการดำเนินการขอเอกสารสิทธิ์เพื่อให้สามารถดำเนินการขอบูรณปฏิสังขรณ์วัดร้างและยกวัดร้างเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษาต่อไป แนวทางการบริหารจัดการวัดร้างในจังหวัดแม่ฮ่องสอน คือ การจัดตั้งคณะกรรมการระดับจังหวัด ระดับอำเภอและท้องที่ เพื่อดูแลและบูรณปฏิสังขรณ์วัดร้างให้เป็นวัดมีพระสงฆ์ หรือเป็นสถานที่จัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ของชาวบ้านในพื้นที่ สร้างความเข้าใจที่ตรงกันและร่วมกันดูแลพัฒนาวัดร้าง

คำสำคัญ : วัดร้าง, การบริหารจัดการ, จังหวัดแม่ฮ่องสอน

Abstract

This academic article aims to study the management of abandoned temples in Mae Hong Son Province. It is a documentary study.

The results of the study found that abandoned temples are caused by several factors, such as the relocation of villagers' farmland, the absence of monks, and the relocation of temple locations. Mae Hong Son Province is classified as a forest area, including national forest reserves, wildlife sanctuaries, and national parks. Therefore, it is difficult to request basic utilities. The process of issuing land title deeds to temples has resulted in a large number of abandoned temples. The management of abandoned temples in Mae Hong Son Province currently follows the guidelines set by the Sangha Supreme Council and the National Office of Buddhism, namely, the request for title deeds in order to request the renovation of abandoned temples and to upgrade them to temples with monks. The management approach for abandoned temples in Mae Hong Son Province is to establish committees at the provincial, district, and local levels to oversee and restore abandoned temples to become temples with monks or places for organizing Buddhist activities, as historical learning resources for local villagers, to create mutual understanding, and to jointly take care of and develop abandoned temples.

Keywords: Abandoned Temples, Management, Mae Hong Son Province

บทนำ

วัด คือ สถานที่ทางศาสนา โดยปรกติมีโบสถ์ วิหาร และที่อยู่ของสงฆ์หรือนักบวช เมื่อครั้งพระพุทธเจ้ายังดำรงพระชนม์ชีพอยู่เมื่อราว 2,500 ปี ก่อนนั้นพบหลักฐานว่า พุทธบริษัทและคนอินเดียโบราณครั้งพุทธกาลมักเรียกขานวัด ว่า “อาวาส” “สังฆาราม” “วิหาร” และ “อาราม” (สุรชัย จงจิตงาม, 2564: 1-24) ตามนัยปฏิบัติของสงฆ์ วัดมีอยู่ 2 พวก คือ วัดป่า เป็นวัดของฝ่ายอริยวาสีหรือฝ่ายวิปัสสนาธุระ และวัดประจำหมู่บ้าน อันเป็นฝ่ายอรรถธุระหรือฝ่ายคามวาสี วัดในสมัยพุทธกาลนั้น วัดส่วนใหญ่เป็นแบบวัดป่า ในปัจจุบันมีวัดอยู่ทั้งสองประเภทแต่วัดส่วนใหญ่เป็นฝ่ายคามวาสี ในอดีตคนไทยนิยมสร้างวัดกันมาก นับตั้งแต่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจนถึงประชาชนสามัญที่มีเงินทองมักจะสร้างวัด นอกจากเพื่อเป็นศูนย์รวมของชาวบ้านและเป็นสถานที่ทำบุญทำทานแล้ว ยังมีคตินิยมประการหนึ่งที่ประชาชนนิยมชมชอบในการสร้างวัดคือ เพื่อเป็นสถานที่ที่เด็กๆ จะได้ไปวิ่งเล่น จะได้ใกล้ชิดกับพระภิกษุ

สงฆ์ พระจะได้อบรมสั่งสอน อบรมศีลธรรมจรรยาให้บ้าง ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นราชธานี มีประเพณีสร้างวัดประจำตระกูล ครอบครัวใดที่ร่ำรวย มีข้าทาสบริวารจำนวนมากมักจะสร้างวัดขึ้น แล้วนิมนต์พระเถระที่มีความรู้ดีมาอยู่ประจำที่วัดนั้น โดยมีเจตนาให้ลูกหลานแลข้าทาสบริวารได้มีโอกาสเล่าเรียนกับพระเถระรูปนั้น และจะได้มีโอกาสทำบุญทำทานได้โดยสะดวก

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนอกจากประเพณีสร้างวัดยังมีอยู่เช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้วยังมีการสร้างวัดเพื่อถวายเป็นกุศลแก่บิดาปู่ย่าตายายเกิดขึ้นอีกด้วย เช่น วัดพระประโทน วัดคณิกาผล เป็นต้น แม้ว่าการสร้างวัดทำนองนี้ไม่ใช่เป็นคติทางพระพุทธศาสนาโดยตรงก็ตาม ด้วยเหตุนี้ ประเทศไทยจึงมีวัดอยู่มากทั้งวัดราษฎร์ วัดหลวง ทั้งฝ่ายคามวาสีและฝ่ายอรัญวาสี อันเป็นผลทำให้วิถีชีวิตของคนไทยใกล้ชิดกับวัดเสมอมา (วรวิทย์ วศินสรการ, ออนไลน์) จะเห็นได้ว่าการสร้างวัดมีมาแต่โบราณกาล เมื่อประชาชน มีจิตศรัทธาในพระพุทธศาสนา ได้อพยพไปตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ ที่ใด ก็มักจะสร้างวัดขึ้นและนิมนต์พระสงฆ์ไปอยู่ เพื่อบำเพ็ญบุญกุศล ประกอบศาสนกิจตามประเพณีที่สืบทอดต่อกันมา ในอดีตวัดเป็นสถานที่ที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้ใช้เป็นสถานศึกษาอบรม ให้มีความรู้ในด้านวิชาชีพ ตำราแพทย์แผนไทย และศิลปกรรมต่างๆ เป็นสถานที่บำเพ็ญบุญกุศล เป็นศูนย์กลางการบริหาร และการปกครอง รวมทั้งเป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชน ดังนั้น วัดจึงเป็นสถานที่สำคัญยิ่งในการสืบทอด และมีเจ้าอาวาสมีหน้าที่ บำรุงรักษาวัด จัดศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย เพื่อให้วัดเป็นศูนย์กลางการจัด กิจกรรมต่างๆ ของพุทธศาสนิกชนทั่วไป

ประเทศไทย มีวัดทั่วประเทศ จำนวน 43,526 วัด แบ่งเป็นมหานิกาย 38,934 วัด ธรรมยุต 4,588 วัด จินนิกาย 16 วัด และอนัมนิกาย 25 วัด ในจำนวนนี้เป็นพระอารามหลวง 311 วัด แยกเป็นมหานิกาย 248 วัด ธรรมยุต 63 วัด เป็นวัดราษฎร์ 43,252 วัด แยกเป็น มหานิกาย 38,686 วัด ธรรมยุต 4,525 วัด จินนิกาย 16 วัด และอนัมนิกาย 25 วัด เป็นวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา 26,407 วัด วัดที่ไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา 17,156 วัด นอกจากนั้นยังมีวัดร้างทั่วประเทศอีก จำนวน 5,388 แห่ง วัดร้าง หมายถึง วัดที่ไม่มีพระภิกษุอยู่พักอาศัย และในระหว่างที่ยังไม่มีการยุบเลิกวัดซึ่งทางราชการจะขึ้นทะเบียนวัดร้างไว้ วัดร้างเอง โดยสภาพยังเป็นนิติบุคคล ต่อไปหากได้บูรณปฏิสังขรณ์ก็จะยกเป็นวัดที่มี พระสงฆ์ได้อีก ตามกฎกระทรวง ฉบับที่ : (พ.ศ. 2535) ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 วัดทุกวัดนี้จะอยู่ในบังคับของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 โดยมีสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติมีหน้าที่ปกครองดูแลรักษาวัดนั้น รวมทั้งที่วัดที่ธรณีสงฆ์ และทรัพย์สินของวัดนั้นด้วย และมีอำนาจหน้าที่ในการจัดการศาสนสมบัติกลางและวัดร้าง

เนื้อหา

1. ความเป็นมาของวัดร้าง

วัดร้าง หมายถึง วัดที่ไม่มีพระภิกษุอยู่พักอาศัย และในระหว่างที่ยังไม่มีการยุบเลิกวัด (กองพุทธศาสนสถาน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ม.ป.ป.: 50) วัดร้างเป็นซากวัดที่ไม่มีพระภิกษุเข้ามาอยู่อาศัยแล้ว ถูกทิ้งร้างเป็นเวลายาวนาน (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2559) โดยมีสาเหตุของการร้างของวัดแตกต่างกันไปในแต่ละที่ เช่น การย้ายราชธานีใหม่ที่ส่งผลให้ราชธานีเก่าถูกทิ้งร้างไปด้วย (รวมถึงวัด) การเกิดขึ้นของวัดใหม่ที่อยู่ใกล้เคียงที่ทำให้วัดเดิมถูกทิ้งร้าง รูปแบบการเข้าถึงที่เปลี่ยนจากการเข้าถึงทางคลองหรือแม่น้ำเปลี่ยนเป็นทางถนนอันทำให้เข้าถึงวัดยากขึ้น รวมทั้งการได้รับเสียหายจากการโจมตีในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 วัดร้างจึงถือว่าเป็นโบราณสถานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่สามารถยืนยันถึงความเป็นมา ของพื้นที่ที่ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของยุคสมัย สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมและความสัมพันธ์ของชุมชน โดยรอบวัด ในฐานะส่วนหนึ่งของ “เมืองในอดีต” นับว่าควรค่าในการเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ของประชาชนโดยทั่วไปและชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงวัดร้างได้เป็นอย่างดี หากจุดมุ่งหมายดั้งเดิมของผู้ก่อตั้งวัด คือการให้ศรัทธา เป็นผู้อุปถัมภ์วัดอย่างต่อเนื่องจากรุ่นสู่รุ่น การแก้ปัญหาขั้นพื้นฐานของวัดร้างใดๆจึงควรฟื้นฟูที่จุดนี้ หากสิ่งที่ตรงข้ามกับ “การมีชีวิต” คือ “ความตาย” วัดร้างจึงถูกตีความว่าเป็นศาสนสถาน “ที่ตายแล้ว” เสมอ ในความเป็นจริงความตายของวัดร้างควรควรประเมินจากระดับของความเป็นไปได้ในการฟื้นคืนเป็นวัดที่มีชีวิตอีกครั้งหนึ่ง ด้วยเหตุนี้นิยามของวัดร้างจึงทำให้เข้าใจง่ายขึ้นได้ว่า “วัด (ที่มีชีวิต) ซึ่งได้สลบไป (จำศีล/Hibernating), รอคอยการปลุกให้ตื่น (การฟื้นฟู/Revitalization) ด้วยวิธีการบางอย่างในอนาคต, เพื่อจะกลายเป็นวัด (ที่มีชีวิต) อีกครั้งหนึ่ง”

2. สาเหตุที่ทำให้วัดร้าง

สาเหตุของการร้างของวัดแตกต่างกันไปในแต่ละที่ เช่น การย้ายราชธานีใหม่ที่ส่งผลให้ราชธานีเก่าถูกทิ้งร้างไปด้วย (รวมถึงวัด) การเกิดขึ้นของวัดใหม่ที่อยู่ใกล้เคียงที่ทำให้วัดเดิมถูกทิ้งร้าง รูปแบบการเข้าถึงที่เปลี่ยนจากการเข้าถึงทางคลองหรือแม่น้ำเปลี่ยนเป็นทางถนนอันทำให้เข้าถึงวัดยากขึ้น รวมทั้งการได้รับเสียหายจากการโจมตีในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดจากโรคระบาด ในสมัยโบราณการแพทย์ยังไม่เจริญอย่างปัจจุบัน เมื่อเกิดโรคระบาดมีผู้เสียชีวิตจำนวนมาก ผู้คนในเมืองจะอพยพไปทั้งเมือง เพื่อไปหาที่อยู่อาศัยแห่งใหม่ เมืองและวัดก็ต้องถูกทิ้งร้าง เกิดจากภัยธรรมชาติ เช่น เกิดน้ำท่วม ฝนแล้งเป็นประจำทุกปี ผู้คนในเมืองก็อพยพไปหาที่ทำกินใหม่ เกิดจากการสิ้นอำนาจของเจ้านาย อำมาตย์ คหบดี ผู้ที่สร้างหรืออุปถัมภ์วัดที่ใหญ่โต เมื่อผู้สร้างเหล่านี้หมดอำนาจหรือสิ้นชีวิต วัดที่ใหญ่โตก็จะถูกทิ้งร้าง เพราะเงินกำลัง

ของชาวบ้านจะรักษาซ่อมแซมไว้ได้ (พัฒนัธรร ตันติเวทยานนท์, 2559: 5-19)

พระมหาชัยวิชิต ชยาภินนโท ได้ทำการศึกษาบทบาทของพระเทพวชิรญาณจารย์ (ธงชัย สุวณฺณสิริ) ในการฟื้นฟูวัดร้างในจังหวัดเชียงใหม่ รายงานการวิจัย กล่าวว่า “สาเหตุที่ทำให้เกิดเป็นวัดร้างในอดีตและในปัจจุบันมีสาเหตุหลายประการดังมีรายละเอียด ดังนี้ สาเหตุที่ทำให้เกิดวัดร้างในอดีต ได้แก่

1) เกิดจากศึกสงคราม ในสมัยโบราณผู้ที่รบชนะจะกวาดต้อนผู้คนไป ปลอຍให้บ้านเมืองและวัดต้องถูกทิ้งร้าง

2) เกิดจากโรคระบาด ในสมัยโบราณการแพทย์ยังไม่เจริญอย่างปัจจุบัน เมื่อเกิดโรคระบาดมีผู้คนเสียชีวิตจำนวนมาก ผู้คนในเมืองจะอพยพไปทั้งเมือง เพื่อไปหาที่อยู่อาศัยแห่งใหม่ เมืองและวัดก็ต้องถูกทิ้งร้าง

3) เกิดจากภัยธรรมชาติ เช่น เกิดน้ำท่วมฝนแล้งเป็นประจำทุกปี ผู้คนในเมืองก็อพยพไปหาที่ทำกินใหม่ เมืองและวัดก็ต้องถูกทิ้งร้าง

4) เกิดจากการสิ้นอำนาจของเจ้านายอำมาตย์คหบดีผู้ที่สร้างหรืออุปถัมภ์วัดที่ใหญ่โต เมื่อผู้สร้างเหล่านั้นหมดอำนาจหรือสิ้นชีวิต วัดที่ใหญ่โตก็จะถูกทิ้งร้าง เพราะเงินกำลังของชาวบ้านจะรักษาซ่อมแซมไว้ได้

นอกจากนี้ รัชฉิณี เจริญนันทและคณะ ได้ศึกษาแนวทางการฟื้นฟูวัดร้างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พบว่า วัดร้างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือก่อสร้างพร้อมกับการตั้งชุมชนหมู่บ้านของชาวบ้านแล้วสืบทอดเรื่อยมาจนมีสภาพเป็นวัดร้างในภายหลัง ปัจจัยสำคัญที่กลายสภาพเป็นวัดร้างคือ

1) การย้ายถิ่นที่ทำกินของชาวบ้านและการย้ายไปสร้างชุมชนใหม่
2) ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอาชีพของชาวบ้าน
3) ในหมู่บ้านมีวัดอยู่สองแห่ง ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างพระภิกษุต่างนิกาย คือ ธรรมยุตกับมหานิกาย หรือนิกายเดียวกัน

4) การมีแนวความคิดของชาวบ้านที่จะให้มีเพียงวัดเดียวในหมู่บ้าน
5) ความเชื่อของชาวบ้านเกี่ยวกับประตูหน้าวัดหันหน้าไปทางทิศตะวันตกจะทำให้ชาวบ้านเจ็บไข้ได้ป่วยถึงชีวิต และวัดต้องอยู่กลางหมู่บ้านที่เป็นพื้นที่ต่ำ เวลาฝนตกน้ำในหมู่บ้านไหลไปท่วมข้าง

6) เนื้อที่ตั้งวัดมีไม่มากพอที่จะพัฒนาในด้านเสนาสนะและสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ จึงทำให้ชาวบ้านหันไปพัฒนาอีกวัดหนึ่งที่มีเนื้อที่กว้าง

7) ชาวบ้านมีความคิดความเชื่อ และขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาวัดอย่างถูกต้อง

3. วัดร้างในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีวัดร้างซึ่งขึ้นทะเบียนวัดร้างของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจำนวน 20 แห่ง ได้แก่

1. วัดจองตก (ร้าง) หมู่ที่ 1 ตำบลปางหมู อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน จังหวัดแม่ฮ่องสอน
2. วัดกุงตึง (ร้าง) หมู่ที่ 11 ตำบลปางหมู อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน จังหวัดแม่ฮ่องสอน
3. วัดกุงตึง (ร้าง) หมู่ที่ 3 ตำบลปางหมู อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน จังหวัดแม่ฮ่องสอน
4. วัดน้ำยม (ร้าง) หมู่ที่ 2 ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน
5. วัดป่าก่อ (กรมการศาสนา) (ร้าง) หมู่ที่ 1 ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม จังหวัด

แม่ฮ่องสอน

6. วัดป่าตึงเวียง (ร้าง) หมู่ที่ 1 ตำบลแม่เงา อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน
7. วัดดอยเวียง (ร้าง) หมู่ที่ 1 ตำบลแม่เงา อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน
8. วัดพระธาตุดอยกองมู (ร้าง) หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองปอน อำเภอขุนยวม จังหวัด

แม่ฮ่องสอน

9. วัดสวนอ้อย (ร้าง) หมู่ที่ 3 ตำบลแม่เงา อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน
10. วัดมะกลาง (ร้าง) หมู่ที่ 6 ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
11. วัดวังช้างเผือก (ร้าง) หมู่ที่ 2 ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
12. วัดตันโพธิ์ (ร้าง) หมู่ที่ 6 ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
13. วัดทุ่งโป่ง (ร้าง) หมู่ที่ 1 ตำบลทุ่งยาว อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
14. วัดบ้านเมืองน้อย (ร้าง) ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
15. วัดป่าช้าเวียงเหนือ (ร้าง) หมู่ที่ 1 ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
16. วัดพระธาตุแม่เย็น (ร้าง) หมู่ที่ 2 ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
17. วัดพระธาตุหินล้อม (ร้าง) หมู่ที่ 3 ตำบลโป่งสา อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
18. วัดพระบาทเวียงเหนือ (ร้าง) หมู่ที่ 1 ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัด

แม่ฮ่องสอน

19. วัดลั่ว (ร้าง) หมู่ที่ 2 ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
20. วัดสันจอง (ร้าง) หมู่ที่ 8 ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

วัดร้างบางแห่งมีเอกสารสิทธิของวัดแน่นอน มีพระภิกษุ ชุมชน เข้ามาดูแลพัฒนา และบางแห่งไม่ทราบพิกัด ขอบเขตที่แน่นอน ไม่ทราบประวัติความเป็นมา นอกจากนี้ จังหวัดแม่ฮ่องสอนยังมีวัดร้างตกสำรวจที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนวัดร้าง ซึ่งอยู่ในสภาพที่ชำรุด ทรุดโทรม ปรากฏให้เห็นซากปรักหักพัง หรือซากความเป็นอยู่มากมาย

4. อำนาจหน้าที่ในการจัดการศาสนสมบัติกลางและวัดร้าง

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 กำหนดให้วัดทุกวัดอยู่ในบังคับของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 โดยมีสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติมีหน้าที่ปกครองดูแลรักษาวัดนั้น รวมทั้งที่วัดที่ธรณีสงฆ์ และทรัพย์สินของวัดนั้นด้วย (สำนักมาตรฐานการออกหนังสือสำคัญ กรมที่ดิน, ม.ป.ป. : 9) และมีอำนาจหน้าที่ในการจัดการศาสนสมบัติกลางและวัดร้าง ดังนี้ (พระครูปลัดคำธณ แก้วเกลี้ยง และคณะ, 2565: 239-253)

1) ศึกษาเสนอแนะในการวางระบบ กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติในการจัด ประโยชน์ศาสนสมบัติกลางและวัดร้าง ในส่วนกลางเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

2) พิจารณาเกี่ยวกับการขอเช่า ขอแบ่งแยกสิทธิการเช่า ขอโอนสิทธิการเช่า ขอรับเช่า สืบแทน การขอเช่าซื้อร่วม การเลิกเช่า รวมทั้งขอใช้สิทธิประโยชน์อื่นใดในที่ดิน และอาคารของศาสนสมบัติกลางและวัดร้างในส่วนกลาง

3) ดำเนินการตรวจสอบ จัดทำแผนที่ แผนผังการเช่าอาคารที่ดินของศาสนสมบัติกลาง และวัดร้างในส่วนกลาง

4) พิจารณาการขออนุญาตปลูกสร้างต่อเติม และดัดแปลงอาคาร สิ่งปลูกสร้างใน ที่ดินของศาสนสมบัติกลางและวัดร้างในส่วนกลาง

5) พิจารณาประสานงานดำเนินการเกี่ยวกับการระงับข้อพิพาท และหาข้อยุติเกี่ยวกับ การจัดประโยชน์ศาสนสมบัติกลางและวัดร้างในส่วนกลาง

6) พิจารณากำหนดระยะเวลาการเช่า อัตราค่าเช่า ค่าบำรุงและปรับปรุงค่าเช่าที่ดิน และอาคารศาสนสมบัติกลางและวัดร้างในส่วนกลาง

7) พิจารณาการจัดประโยชน์ศาสนสมบัติกลางและวัดร้างให้เป็นไปตามกฎกระทรวง กฎหมาย ระเบียบ คำสั่ง และมติมหาเถรสมาคมที่เกี่ยวข้อง

8) ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย

สำหรับส่วนภูมิภาคเป็นอำนาจหน้าที่ของสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด วัดร้างไม่ว่าจะอยู่ในสถานะนี้มานานหรือเพิ่งเป็นล้วนถือว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สาธารณะของชุมชนทางศาสนา เมื่อสังคมได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันมักจะก่อให้เกิดผลกระทบที่รุนแรงให้เกิดวัดร้างมากขึ้น บทบาท “ความเป็นสาธารณะ” ของวัดปกติได้ถูกเปลี่ยนสถานะเป็น “พื้นที่สาธารณะ” (Public space) ของวัดร้าง โดยการจัดการของสังคมในแต่ละยุคสมัย การจัดการหรือการเปลี่ยนแปลงใดๆ ของ

ทรัพย์สินที่เป็นวัดรำนั้นจะต้องเกี่ยวข้องกับสิทธิครอบครองและโฉนดเสมอสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ คือหน่วยงานท้องถิ่นที่รับผิดชอบโดยตรงในการจัดการและรักษาในกรณีปรากฏซากอนุสรณ์สถานหรือหลักฐานอาคารทางโบราณคดียังคงเหลืออยู่ในเขตที่ดินวัดร้าง กรมศิลปากรจะต้องร่วมเข้ามาอนุรักษ์และพัฒนา (กรมศิลปากร, 2532: 70) ดังนั้น ถือได้ว่าสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติมีหน้าที่ดูแลรักษาและจัดการที่ดินวัดร้าง โดยโฉนดและทรัพย์สินต่างๆ จะต้องขออนุญาตเพื่อทำการใดๆ (กรมศิลปากร, 2532: 77) อำนาจทางกฎหมายในการบริหารจัดการวัดรำนั้นได้จากกฎกระทรวงฯ ปี 2548 ที่กล่าวถึงการใช้ทรัพย์สินทางศาสนาที่เป็นสาธารณะและพรบ. คณะสงฆ์ 2505 ในมาตราที่ 34 ได้นิยามความรับผิดชอบและหลักการของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยสรุปสาระได้ดังนี้

- 1) โฉนดของวัดร้างและทรัพย์สินของวัดอาจเป็นสาเหตุของความขัดแย้งของประชาชนในการแย่งชิงผลประโยชน์โดยปราศจากการจัดการทางกฎหมายได้
- 2) โฉนดของวัดร้างและทรัพย์สินของวัดอาจเป็นสาเหตุให้เกิดความขัดแย้งทางสังคมและจลาจลไร้ระเบียบ
- 3) รัฐบาลไทยมีนโยบายสนับสนุนให้สร้างผลประโยชน์จากกิจการขององค์กรทางศาสนาต่างๆ

ด้วยเหตุที่บทบาทโดยตรงของสำนักพุทธเกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดการทรัพย์สินของวัดร้าง การจัดประเภทวัดร้างจึงถูกกำหนดขึ้นจากการใช้งานสาธารณะที่ต่างกันออกไป แบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆตามสภาพทางกายภาพ ได้แก่

- 1) ที่ดินวัดร้างที่ยังคงหลงเหลือซากอาคารหรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ชัดเจน ถือเป็น “โฉนดที่ดินวัดร้าง” ซึ่งสามารถรื้อการพื้นเป็นวัดได้ในอนาคต
- 2) ที่ดินวัดร้างซึ่งหลักฐานความเป็นวัดต่างๆได้สูญไปโดยสิ้นเชิง ถือเป็นที่ดิน “ศาสนสมบัติกลาง” เพื่อการใช้งานที่สร้างผลประโยชน์สาธารณะได้

โดยทั้ง 2 ประเภทมีหลักการดังนี้

- 1) ทรัพย์สินของวัดร้างที่อยู่ในประเภทที่ดิน “โฉนดวัดร้าง” สามารถให้เช่าได้ในราคาถูกเพื่อเกษตรกรรมและพักอาศัย โดยเน้นให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนที่มีรายได้น้อย
- 2) ทรัพย์สินของวัดร้างที่อยู่ในประเภท ที่ดิน “ศาสนสมบัติกลาง” ขาดซึ่งหลักฐานความเป็นวัดและไม่สามารถฟื้นคืนเป็นวัดได้อีกต่อไป สามารถให้เช่าในราคาที่สูงกว่าหรือเป็นไปตามราคาตลาด เช่น การเช่าเพื่อธุรกิจโรงแรม เป็นต้น

5. แนวทางการบริหารจัดการวัดร้างในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

การอนุรักษ์และฟื้นฟูวัดร้างและชุมชนที่อยู่โดยรอบในฐานะ “แหล่งศึกษาทางประวัติศาสตร์ของเมือง” ไม่ให้เกิดการสูญหายไปตามกาลเวลา จึงมุ่งเสนอแนวทางการบริหารจัดการจัดการโดยอาศัย “การมีส่วนร่วมของประชาชน (Participation)” เป็นหลักการตั้งต้นที่สำคัญทั้ง “ชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณโดยรอบวัดร้าง” ในฐานะ “ผู้ที่อาศัยในพื้นที่ร่วมกับวัดร้าง” และ “ประชาชนทั่วไป” ในฐานะ “พลเมืองผู้เรียนรู้คุณค่าทางประวัติศาสตร์วัดร้างร่วมกัน”

ณพศักดิ์ ภูคำศักดิ์ ได้กล่าวในการศึกษา การบริหารจัดการวัดร้างในอำเภอบางบาล ว่า ในอำเภอบางบาลควรจะต้องมีการอนุรักษ์วัดร้างหรือโบราณสถานไว้เพื่อที่จะได้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมในอนาคต รวมไปถึงการช่วยเหลือทางภาคต่างๆและการศึกษาข้อมูลของประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง กับวัดเพื่อให้ผู้คนได้เห็นถึงความสำคัญของการมีอยู่ ดังนั้นควรมีการอนุรักษ์วัดร้างในอำเภอบางบาลเพื่อให้ใน ภายภาคหน้าจะได้มีสถานที่สำคัญประจำอำเภอไว้ให้โลกภายนอกได้รับรู้และจากที่และอยากจะนำเสนอให้ผู้คนที่ต่างได้มองเห็นว่าคนไทยไม่ใช่คนที่จะทอดทิ้งสิ่งที่บรรพบุรุษเราสร้างมา ไม่ได้หลงลืม สิ่งที่บรรพบุรุษ เคยศรัทธาหรือเคยกราบไหว้ และการอนุรักษ์ดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ต้องมีการร่วมมือกันระหว่าง หลายฝ่ายไม่ว่าจะเป็น ภาครัฐ ภาคเอกชน หรือรวมไปถึงประชาชน อนุรักษ์เพื่อให้สิ่งที่เรียกว่าวัดร้างหรือ โบราณสถานอยู่ให้คนในยุคปัจจุบันและอยู่ไปจนถึงรุ่นลูกหลานเพื่อให้ทุกคนไม่ลืมว่าตัวเองมีที่มาอย่างไร และการอนุรักษ์วัดร้างในอำเภอบางบาลควรมีประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมและควรตระหนักถึงการสูญหายไป ของวัดร้างและการอนุรักษ์วัดร้างในอำเภอบางบาลไม่ใช่เพียงแค่อนุรักษ์สิ่งที่เป็นอิฐเก่าๆ แต่ควรจะอนุรักษ์ คุณค่าของสิ่งเหล่านั้นให้คงอยู่กับประเทศไปอีกนานเท่าที่จะนานได้

รัชณีย์ เจริญนนท์และคณะ ได้เสนอแนวทางการฟื้นฟูวัดร้างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยสรุปคือจัดตั้งคณะกรรมการพระพุทธศาสนาระดับจังหวัด อำเภอ และตำบล เพื่อบูรณปฏิสังขรณ์วัดร้างให้เป็นศูนย์กลางชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน จนสามารถดำเนินงานสอดคล้องกับภารกิจทางด้านของคณะสงฆ์ คือ การปกครอง การศาสนศึกษา การเผยแผ่ การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์

แทนวุธยา ไทยสันทัดและคณะ ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวด้วยวัดร้าง กรณีศึกษาเมืองเก่าเชียงใหม่ มีข้อเสนอแนะว่า การแก้ปัญหาที่ดีที่สุดสำหรับวัดร้างคือการทำให้วัดนั้นไม่ร้างผ่านการใช้ประโยชน์ที่ดินใหม่ ได้แก่การส่งเสริมพื้นที่เพื่อประโยชน์สาธารณะ เพื่อให้คนเข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุด โดยยังรักษาพื้นที่สำคัญแห่งความเป็นศาสนสถานไว้ได้ ปรับเปลี่ยนวัดร้างที่เคยเป็นพื้นที่ปิดให้เป็นพื้นที่เปิด ปรับเปลี่ยนเป็นทั้งพื้นที่ สวนสาธารณะระดับต่างๆ เป็นอนุสรณ์สถานและแหล่งท่องเที่ยวไปตามลำดับ

ดังนั้น แนวทางในการบริหารจัดการวัดร้างในจังหวัดแม่ฮ่องสอน อาจสามารถดำเนินการโดยเริ่มจาก การสร้างความเข้าใจ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ การจัดตั้งคณะกรรมการระดับจังหวัด ระดับอำเภอและท้องที่ เพื่อดูแลและบูรณปฏิสังขรณ์วัดร้างให้เป็นวัดมีพระสงฆ์ หรือเป็นสถานที่จัดกิจกรรม

สรุป

จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีวัดร้างที่ขึ้นทะเบียนวัดร้างและศาสนสมบัติกลางของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จำนวน 20 แห่ง บางแห่งมีเอกสารสิทธิ (โฉนด นส3 นส3ก.) บางแห่งไม่มีเอกสารสิทธิ มีเพียงพิกัด ขอบเขต หรือจากจดบันทึก หรือตามทะเบียนการสำรวจในสมัยยังเป็นศึกษาธิการหรือกรมการศาสนาเท่านั้น ในส่วนของจังหวัดแม่ฮ่องสอน หน่วยงานที่มีหน้าที่ดูแลวัดร้างในพื้นที่ คือ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งจะดำเนินการตามแนวทางที่มหาเถรสมาคมและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ในการเร่งรัดออกเอกสารสิทธิและขอยกวัดร้างเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษา สำหรับการจัดประโยชน์หรือการเช่า เนื่องจากประชาชนในพื้นที่ มีความเชื่อเรื่องการไม่เข้าไปอยู่อาศัย หรือทำมาหากินในวัด ทั้งวัดมีพระสงฆ์และวัดร้าง จังหวัดแม่ฮ่องสอน จึงไม่มีการจัดประโยชน์หรือเช่าในพื้นที่วัดร้างแต่อย่างใด ในแนวทางการบริหารจัดการวัดร้างในจังหวัดแม่ฮ่องสอน วิธีการที่อาจจะเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ของจังหวัดแม่ฮ่องสอน คือ การจัดตั้งคณะกรรมการระดับจังหวัด ระดับอำเภอ และท้องที่ เพื่อดูแลและบูรณปฏิสังขรณ์วัดร้างให้เป็นวัดมีพระสงฆ์ หรือเป็นสถานที่จัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ของชาวบ้านในพื้นที่ สร้างความเข้าใจที่ตรงกันและร่วมกันดูแลพัฒนาวัดร้างต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

การบริหารจัดการวัดร้าง แม้จะเป็นภารกิจของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ แต่เท่าที่พบเห็นในปัจจุบันนี้ การฟื้นฟูวัดร้างกลับเป็นหน้าที่ของภาคประชาชนเท่านั้น หน่วยงานราชการยังไม่ได้ดำเนินการในเชิงรุก เพียงแต่รักษาสภาพหรือนำไปจัดการให้เกิดประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้น เช่น การให้เอกชนเช่าพื้นที่ เป็นต้น ส่วนการดำเนินการฟื้นฟูให้วัดร้างกลับเป็นวัดปกตินั้น ยังไม่พบว่ามีกรณีดำเนินงานจากหน่วยงานภาครัฐ ดังนั้น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติควรดำเนินการร่วมกับคณะสงฆ์ เพื่อฟื้นฟูวัดร้างให้เป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษา เช่น โครงการฟื้นฟูวัดร้างปีละ 1 วัด เป็นต้น

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาแนวทางฟื้นฟูวัดร้างโดยภาคประชาสังคม เพื่อให้สังคมและท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูวัดร้างต่อไป

บรรณานุกรม

กองพุทธศาสนสถาน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). คู่มือการปฏิบัติงาน.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

พระครูปลัดคำรณ แก้วเกลี้ยง และคณะ. (2565). “การจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา”. วารสารมหาจุฬานาครทรรค์. 9 (6): 239-253.

พัฒนธรร ตันติเวชยานนท์. (2559). “พุทธวิธีพัฒนาวัดร้างในประเทศไทยให้เป็นวัดที่รุ่งเรือง”, วารสาร มจร การพัฒนาสังคม. 1 (2): 9-19